

FRÅN UPPLANDSMUSEETS ARBETSFÄLT 1982

Stiftelsen Upplandsmuseets verksamhetsberättelse trycks sedan några år i särskild ordning. Här följer därför endast ett sammandrag av ärenden och handlingar som handlagts eller inträffat under verksamhetsåret 1982.

Årsanslag, personal m. m.

Upplandsmuseets totala ekonomiska omslutning för 1982 uppgick till omkr. 5 milj. kronor. Av dessa utgjorde drygt 4,3 milj. kronor anslag från museets huvudmän Uppsala kommun, Uppsala läns landsting och Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund samt bidrag från staten. Även under 1982 erhöll museet ett ekonomiskt bidrag från Häradsdomare E. E. Erikssons testamentsfond för åtgärder på Disagården.

Några större förändringar i den fasta personalstyrkan skedde inte under året. Vid årsskiftet hade museet sålunda 23 hel- eller deltidanställda samt 12 timanställda. Under året var dessutom 7 extra amanuenser/antikvarier och en extra fotograf projektanställda under olika perioder.

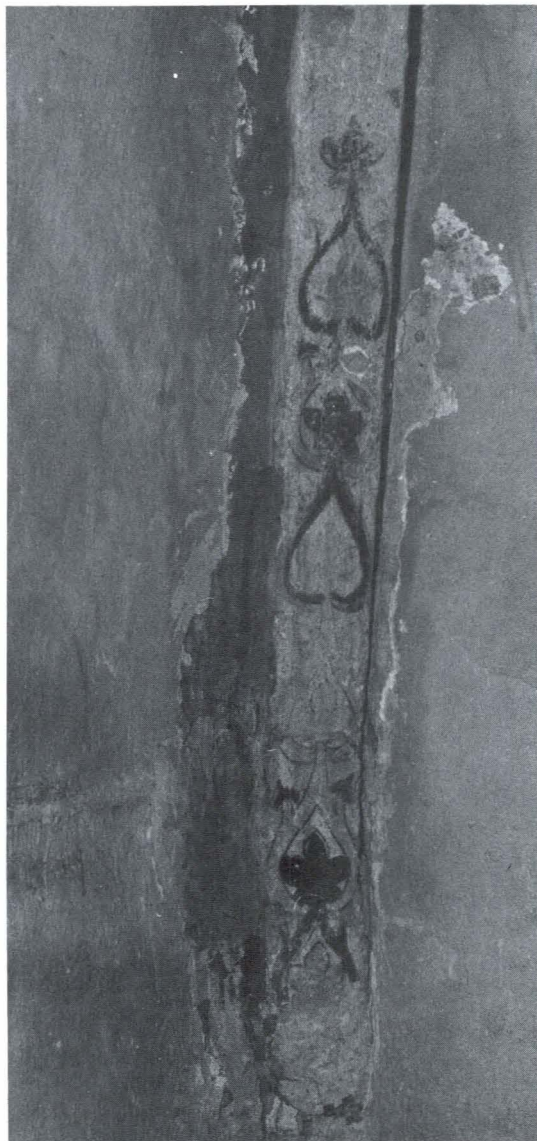
Kulturminnesvård

Upplandsmuseet har som remissorgan för länsstyrelsen, riksantikvarieämbetet och andra statliga myndigheter i kulturminnesvårdsfrågor handlagt ett flertal olika ärenden rörande fornlämningar, byggnadsminnen, kyrkobyggnader, kyrkliga inventarier, byggnadsminnesmärken m. m. Museet har också fungerat som rådgivare och remissorgan för länets kommuner, framför allt Uppsala kommun som är en av museets huvudmän. Under hösten utgick en rekommendation från kommunförbundet och länsmuseernas samarbetsråd till kommunerna att detta samarbete mellan länsmuseum och kommunerna, främst dess kultur- och byggnadsnämnder, skulle ges fastare former.

Rådgivningsverksamheten riktad till företag och enskilda har vuxit i omfattning. Den har främst gällt olika byggnadsärenden. Man har velat få råd om färg- och andra material, om hantverkare m. m. Detta blev anledning till att museet under 1982 påbörjade arbetet med en byggnadsvårdsbroschyr med för länet aktuella uppgifter om hantverkare och material.

Den fortgående som beredskapsarbeten bedrivna *fornvården* i Uppsala län omfattade under året 78 objekt. Kostnaderna för dessa arbeten, som planeras

Sparsätra kyrka har genomgått en yttre och inre restaurering. I samband därmed påträffades i sakristian rester av valvmålningar från 1400-talets mitt, huvudsakligen en sparsam växtdekor i rött, grönt och gult som följer valvribborna. Foto Lars Gezelius.

Vid gatukontorets ledningsschaktningar på Fyristorg i Uppsala påträffades bl. a. en källartrappa, som hört till det medeltida helgeandshuset. Denna anläggning, som var en kyrklig sjukvårdsinrättning, revs efter den stora stadsbranden 1702 och det nuvarande torget utlades. Foto Lars Gezelius.

Årets byggnadsinventering i Uppsala kommun omfattar centralbygderna i Rasbo, Rasbokils och Funbo socknar samt en mindre del av Vaksala socken. Huvuddelen av landsbygdsbebyggelsen i dessa socknar är tillkommen under de senaste hundra åren, men inom inventeringsområdet finns också ett flertal äldre miljöer. På bilden 1700-talsbebyggelse i Gävsta by och Rasbo medeltida kyrka. Foto Karin Löfgren.

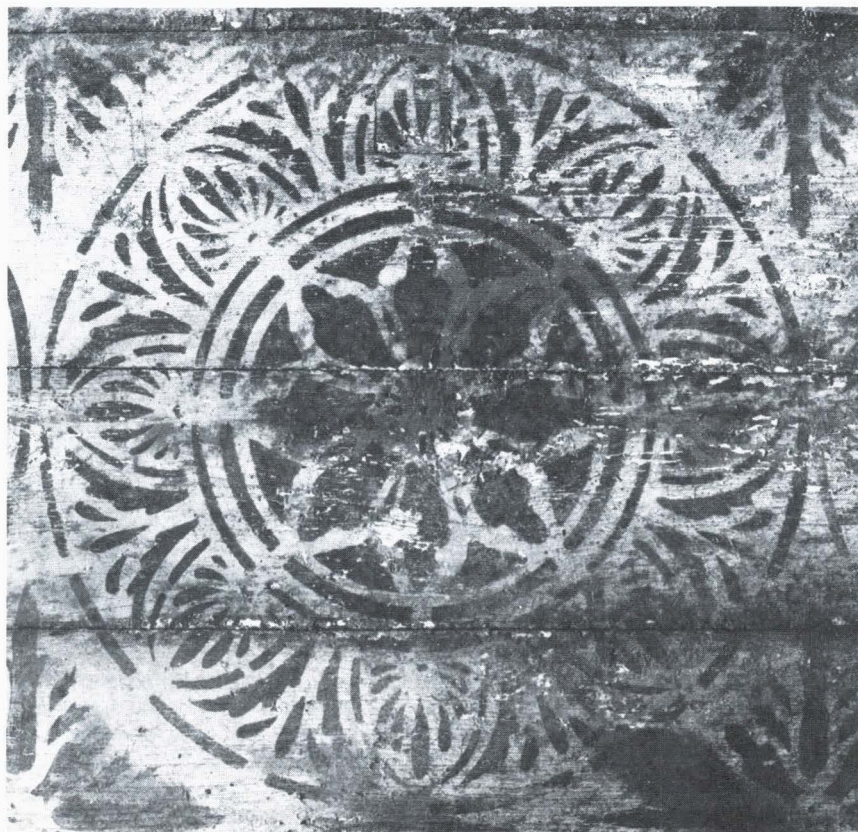

I april drabbades huvudbyggnaden på Gejergården i Uppsala av en häftig brand. I september påbörjades återuppbyggnaden. Vid blottläggningen av timmerstommen visade det sig att dess västligaste del utgör en förlängning från omkr. 1750 av en tidigare något kortare och något lägre tvåvåningsbyggnad. Det ursprungligen rödfärgade timret har försetts med fasadpanel i tre omgångar, senast på 1880-talet. Foto Lars Gezelius.

och kontrolleras av länsstyrelsen och länsmuseet i samverkan, uppgick till 2,5 milj. kronor.

Ett antal *arkeologiska undersökningar* av mindre omfattning samt kontroller har utförts av museet. De har främst gällt schaktningsarbeten i städerna Enköping, Uppsala och Öregrund samt vid Forsmarks bruk, Skokloster kyrkogård, Biskops Arnö och Örbyhus slott. Vid ledningsdragning i Fyristorg i Uppsala kunde särskilt intressanta iakttagelser göras, då delar frilades av det medeltida helgeandshuset, en kyrklig sjukhusinrättning som revs efter 1702 års stora stadsbrand. I samband med reparationer av den s. k. Gråmuren vid Örbyhus slott påträffades tidigare okända, eventuellt medeltida murkonstruktioner. Riksantikvarieämbetets sektion för uppdragsverksamhet med lokalkontor i Uppsala har som vanligt svarat för de större arkeologiska undersökningarna i länet.

I frågor rörande *kyrkobyggnader* och *kyrkliga inventarier* har Upplandsmuseet, liksom tidigare år, fungerat som riksantikvarieämbetets regionala kontaktorgan. Museet har svarat för den kulturhistoriska kontrollen i samband med yttre och/eller inre restaureringsarbeten vid Fröslunda, Löts, Vallby, Villberga och

Geijersgården i Uppsala. Schablonmålade golv från 1837 i Erik Gustaf Geijers sovrums. Färger: rödbrunt och mörkgrönt på ockra botten. Foto Lars Gezelius.

Sparrsätra kyrkor. Ärenden rörande ytterligare ett 25-tal kyrkor har varit föremål för handläggning.

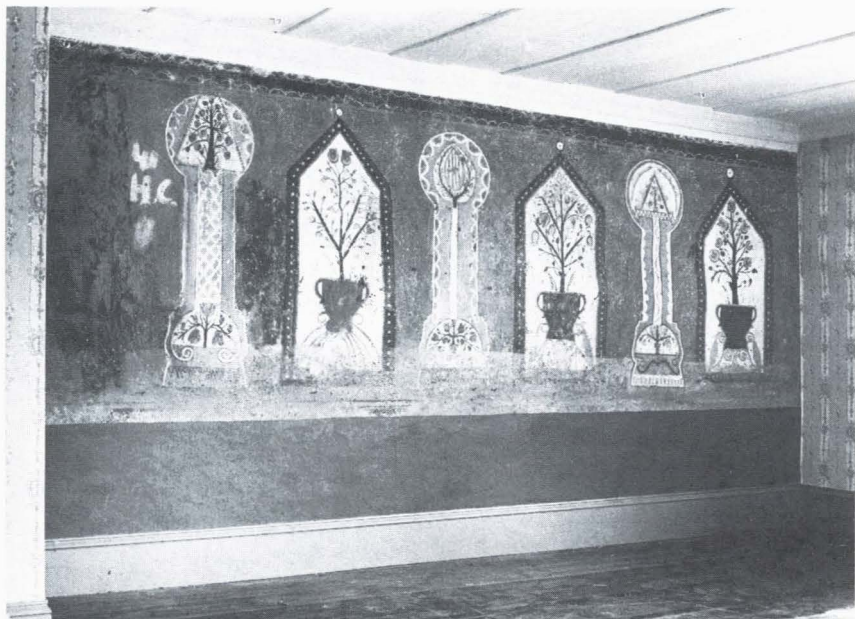
Arbetet inom *byggnadsvårdssektorn* i övrigt har avsett yttranden, råd och anvisningar till olika statliga och kommunala organ samt till enskilda. Bl. a. har museet varit kontrollant vid restaurerings- och/eller ombyggnadsarbeten, som gällt Regnellianum och byggnadsminnesmärkena Domtrapphuset, Domkapitelhuset och Geijersgården i Uppsala. Vid Geijersgården har kontrollen gällt återställandet av huvudbyggnaden efter en förödande brand i april. I länet i övrigt har kontroll i samband med restaurering varit aktuell vid Biskops Arnö folkhögskola, herrgårdarna i Forsmarks och Söderfors bruk, Örbyhus slott och vallonsmedjan i Österbybruk.

Bostadshus från omkr. 1870 intill det Clasonska huset vid övre Slottsgatan inom kv. Ubbo i Uppsala har dokumenterats inför upprustning som klubblokal för Öfre Slottsgatans byalag. Foto Lars Gezelius.

Sagabriografen i kv. Edda i Uppsala, ett hus med växlingsrik historia, inför rivning. Från mitten av 1800-talet, då huset uppfördes, brännvinsbränneri och senare varmbadhus och tvättinrättning, biografen Edda, danssalongen Mona och biografen Saga. Foto Lars Gezelius.

I övervåningen av bostadshuset inom fastigheten Skala 3³, Tegelsmora socken, har en väggmålning på agnbruk dokumenterats. Den består av krukväxter och träd arrangerade inom dekorativa ramar och torde härröra från 1800-talets förra hälft. Foto Lars Gezelius.

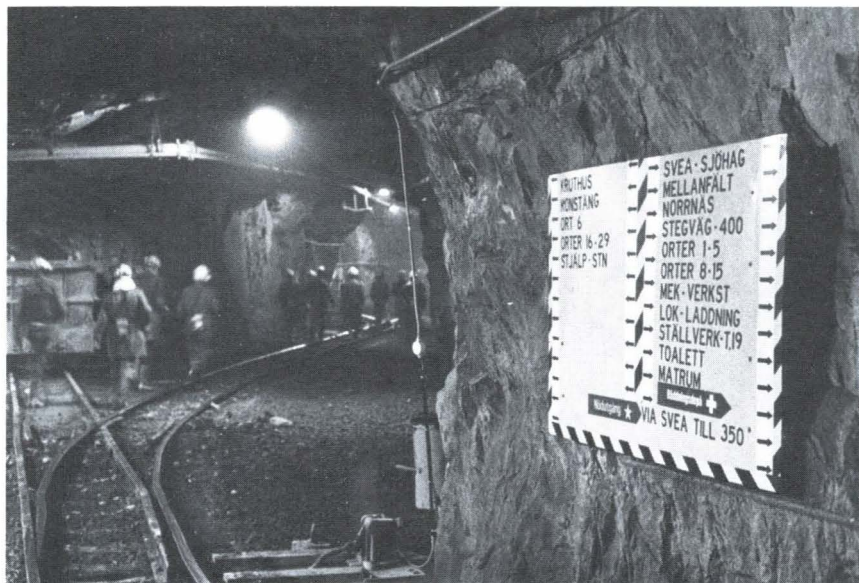
Trögds härads tingshus från 1774, nu bostadshus, i Litslena socken genomgick under året viss inre och yttre upprustning. Bl. a. putsades fasaden om. Foto Karin Wretin.

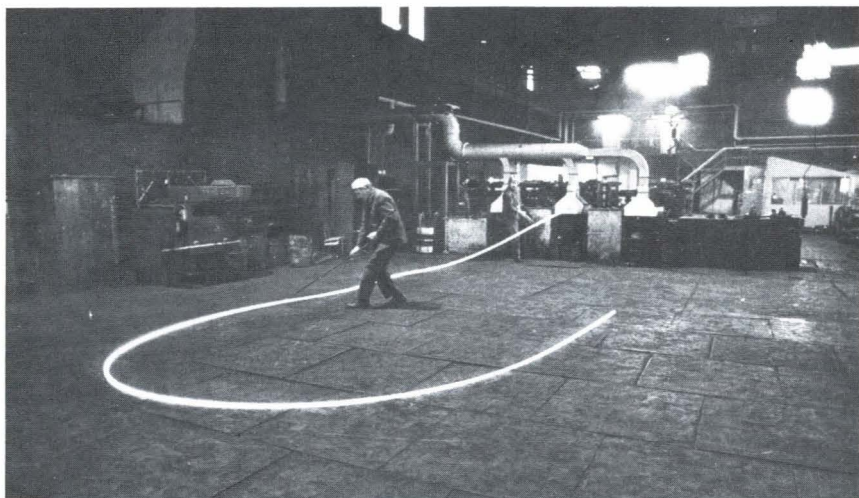
Under året genomfördes som beredskapsarbete en omfattande restaurering av flertalet byggnader i Ekeby by i Vänge socken. Arbetet gällde framför allt översyn och förbättringar av takkonstruktioner. Bilden visar arbetet med förstärkning av takstolarna på en av byns ekonomilängor. Foto Karin Wretin.

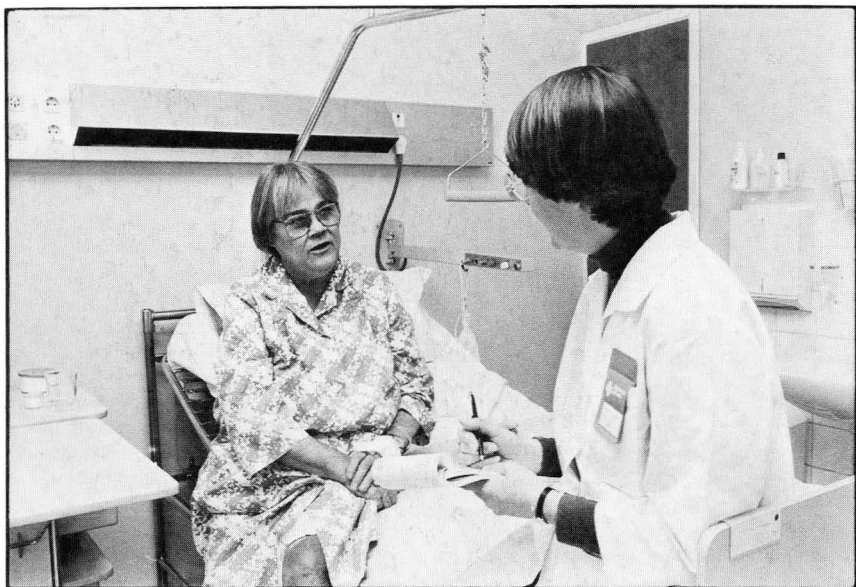
Fotografen Tommy Arvidson har på museets uppdrag dokumenterat verksamheten i Dannemora gruvor. Foto från matrum under jord. Foto Tommy Arvidson.

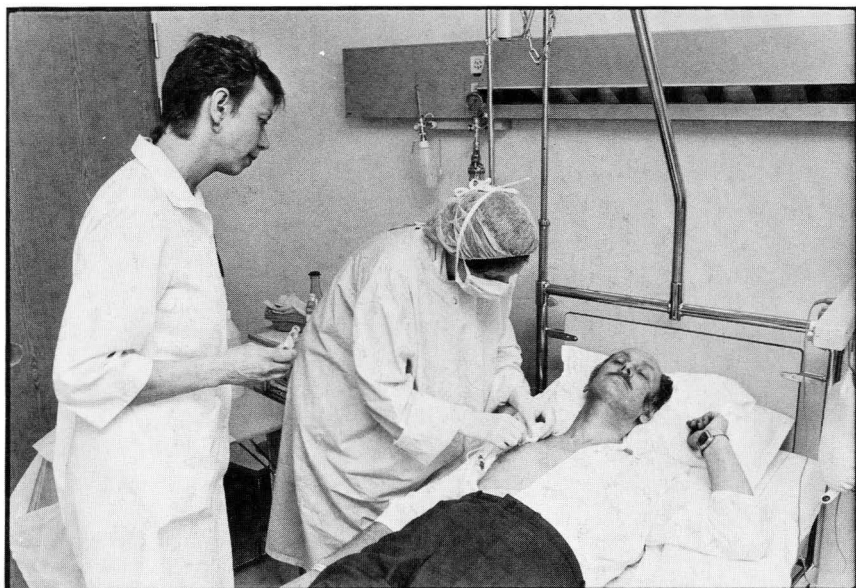
Från Dannemora gruvor, 460 metersnivån. Foto Tommy Arvidson.

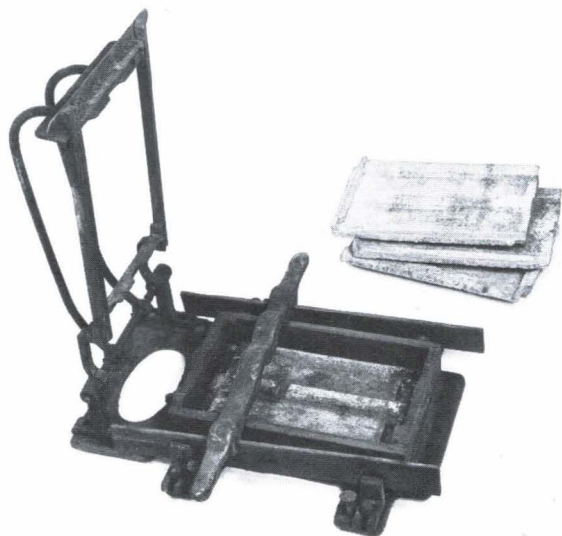
Inför nedläggning av specialståltillverkningen vid Österbyverken i Österbybruk har fotografen Odd Uhrbom haft i uppdrag att dokumentera delar av verken. Foto från valsverket strax innan detta upphörde. Foto Odd Uhrbom.

Akademiska Sjukhuset i Uppsala är föremål för en samtidsundersökning, som Upplandsmuseet påbörjade 1982. Undersökningen omfattar intervjuer med personal och patienter. Foto Bengt Fredén.

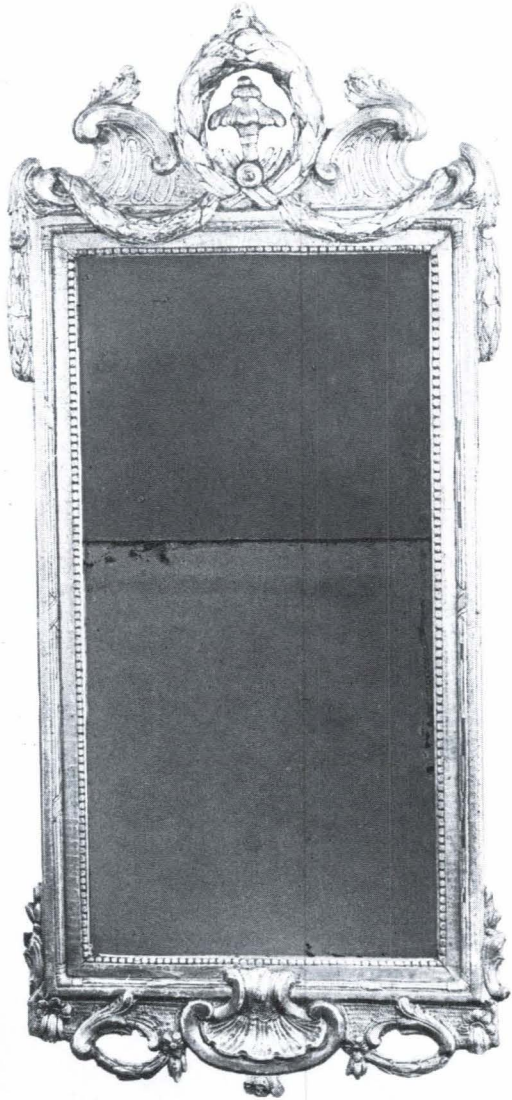
I centrum för undersökningen står människorna på sjukhuset. Här lägger en sjuksköterska om en centralvenkatet på en patient, medan en sjuksköterskeelev assisterar. Foto Bengt Fredén.

Apparat för tillverkning av takpannor av betong. Den har använts på 1920-talet på en mindre gård i Sund i Börstils socken. Takpannor tillverkades både till eget behov och som binäring till jordbruket, och givaren har berättat om hur det gick till. Gåva till museet 1982. Foto Bengt Fredén.

Bland nyförvärven till museet: målat ståndskaåp från Bladåkers socken, daterat 1727. Ett ovanligt tidigt exempel med stora dekorerade speglar. Foto Bengt Fredén.

Gustaviansk spegel
från en större gård i
Skuttunge socken,
stämplad med Stock-
holms hallstämpel
1777. Gåva till museet
1982. Foto Bengt Fre-
dén.

Dokumentation genom uppmätning och fotografering inför rivning eller i samband med ombyggnad har skett av olika byggnader och miljöer. Detta har gällt särskilt i Uppsala stadskärna, såsom inför rivningar inom kvarteren Edda, Gudrun, Kroken, Sigurd och Örtedalen, och i samband med ombyggnader i kvarteren Domen, S:t Erik, S:t Niklas och Tigern jämte f. d. badhuset vid

Ett exempel på intressanta samlingar efter uppländska bygdefotografer är den Ahlinderska glasplåtssamlingen. För Upplandsmuseets del är det viktigt att nå kunskap om liknande fotosamlingar som skildrar vardagslivets villkor. Ett sådant inventeringsarbete har just påbörjats.

Under året färdigställdes museets nya negativarkiv. En satsning som inneburit en väsentlig förbättring av negativhanteringen både beträffande överskådlighet och ur förvaringsaspekt. Foto Tommy Arvidson.

På temat "Uppländska bröd" har museet, förutom en stor tillfällig utställning och en bok, producerat en vandringsutställning som skall visas på vårdinrättningar och bibliotek i Uppsala län. Utställningen beskriver brödets roll i kosten, rågrödsbaket samt några vanliga brödtyper i Uppland. Foto Bengt Fredén.

Slottskällan. Även i Öregrund och Östhammars städer samt i Söderfors bruk har byggnader dokumenterats.

Genom underhandssamråd med olika myndigheter på läns- och kommunplan har museet deltagit i handläggning av *planärenden* av olika slag. Skriftliga yttranden har avgivits i drygt 20-talet fall.

Det från tidigare år fortsatta *bebyggelseinventeringarna* i Uppsala kommun, bekostade av kommunen, gällde 1982 ett större område innefattande centralbygderna i Vaksala, Funbo, Rasbo och Rasbokils socknar. Översiktliga inventeringar gjordes i Tierps centralort och Österbybruk. På uppdrag av byggnadsstyrelsen utfördes en kulturhistorisk inventering och värdering av de av byggnadsstyrelsen förvaldade byggnaderna i länet.

Disagårdens många byggnader måste kontinuerligt vårdas och underhållas. I den s. k. Skuttungestugan var timret i en vägg svårt rötskadat och ersattes därför med nya, friska stockar bilade som de ursprungliga. Foto Tuula Autio.

Dokumenterande verksamhet

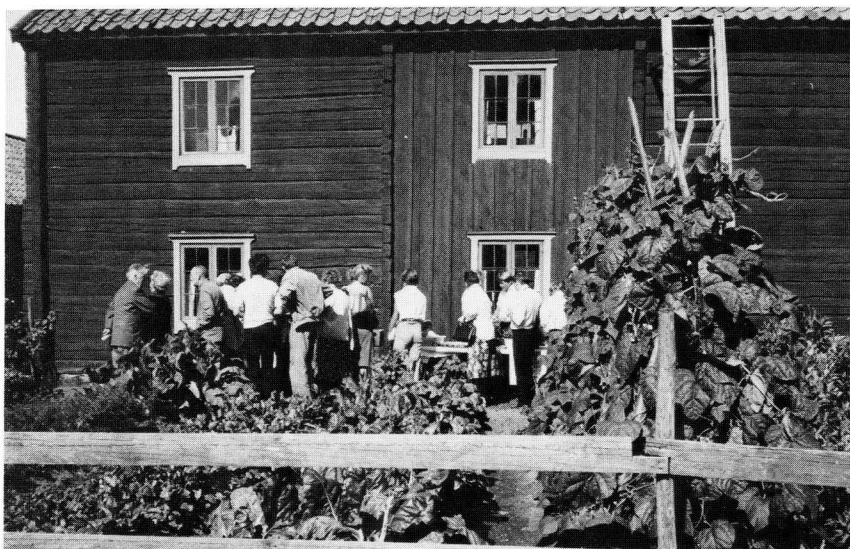
Under 1982 har – som ett led i museets engagemang i SAMDOK – en ny samtidsundersökning påbörjats med avsikten att dokumentera Akademiska sjukhuset i Uppsala. Sjukhuset är en av de största arbetsplatserna i länet och representerar den offentliga sektorn, som spelar en mycket viktig roll i Uppsala län, inte minst för sysselsättningen. Museets undersökning är inriktad på människorna på sjukhuset, de som arbetar där och de som vårdas där, hur deras vardag ser ut och hur den har förändrats de senaste 20 åren.

Undersökningen omfattar dels en allmän dokumentation av sjukhuset, genom intervjuer med administratörer och arbetsledare på olika nivåer, fackliga företrädare och representanter för olika personalkategorier, dels en fördjupad dokumentation av en vårdavdelning, där arbetsrutiner och sjukhuskultur belyses genom intervjuer med anställda och patienter och observationer av livet på avdelningen. Tonvikten läggs på samtida förhållanden, men jämförelser görs bakåt i tiden när så är möjligt.

Härutöver bedriver museet fortlöpande dokumentationsarbete, ofta i samband med föremålsförvärv. Arbetet i järnverket i Österbybruk och i gruvan i

Ett nytt inslag i programverksamheten på Disagården var "Varsam vård av hus och tomt". Besökarna kunde få råd och information om byggnadsvårdsfrågor av olika slag. Botten-syllen i detta svinhus var svårt rötskadad. Med stor precision bilas här en ny stock som skall ersätta den gamla. Foto Roland Wickström.

Skördedag på Disagården 29 augusti. I anslutning till kål- och kryddgård fick besökarna se några exempel på hur grönsaker och kryddväxter användes förr. Det fanns också möjlighet att köpa kryddbuketter och grönsaker och att smaka på t. ex. kokt majrova. Foto Tuula Autio.

Den första advent varje år ordnar museet julstök på gammalt vis i professorshemmet i Walmstedtska gården. Granen kläds i salongen, julklapparna lackas och i köket bjuds det på pepparkakor. På bilden professorskan – Inger Jonsson – och husan – May Gisseldahl. Foto UNT Bild.

Dannemora har dokumenterats bl. a. fotografiskt. Några intervjuer om Knivsta samhälles utveckling har gjorts inför rivningen av en gammal arbetarbostad.

Museets samlingar har under året utökats med 86 föremål. Bland förvärven kan nämnas en fullständig uppsättning arbetskläder för en nutida lantbrukare, förvärvad i samband med museets SAMDOK-undersökning av jordbruk i Uppland. Vidare förvärvades en té- och kaffeservis, tillverkad 1929 av Uppsala-keramikern Mimmi Obbarius och ett standar från Vaksala Blåbandsförening.

Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund har inköpt och till Upplandsmuseet överlämnat bl. a. ett målat ståndsåp från Bladåker daterat 1727 och en oljemålning av J. F. Malmberg föreställande "Besök hos mormor" med motiv från Häverö socken.

Under en femårsperiod har museet gjort hemslöjdsinventeringar i norra Roslagen. Ett av inventeringsresultaten blev utställningen "Liv och arbete i norra Roslagen", som i olika avsnitt beskrev jordbruk, fiske, skogsarbete, bärplockning m. m. Utställningen var helt uppbyggd av föremål från olika gårdar som besöktes under inventeringen. Foto Tommy Arvidson.

Arkiv och foto

Arbetet med att bygga upp Upplandsmuseets arkiv till en väl fungerande enhet i museets samlade verksamhet är ett mål på sikt. Den första stora etappen i detta arbete utgörs av skapandet av ett bildarkiv. Upplandsmuseet har en för länsmuseum ovanligt stor samling negativ om ca 1.5 milj. En mycket rik bildskatt som täcker viktiga delar av den uppländska människans kulturhistoria. För att kunna bestå och göras tillgänglig kräver en sådan bildsamling åtgärder. En viktig åtgärd i den riktningen är iordningställandet av museets nya negativarkiv, vilket skedde under 1982. Två rum i museets kansli har specialiserats och brandskyddats samt försetts med en klimatanläggning. Arkivet har inretts med delvis specialutrustade förvaringsenheter, där t. ex. skadliga material undvikits. Målet har varit att nå balans mellan rimliga krav på säkerhet, ekonomi och praktisk hanterlighet.

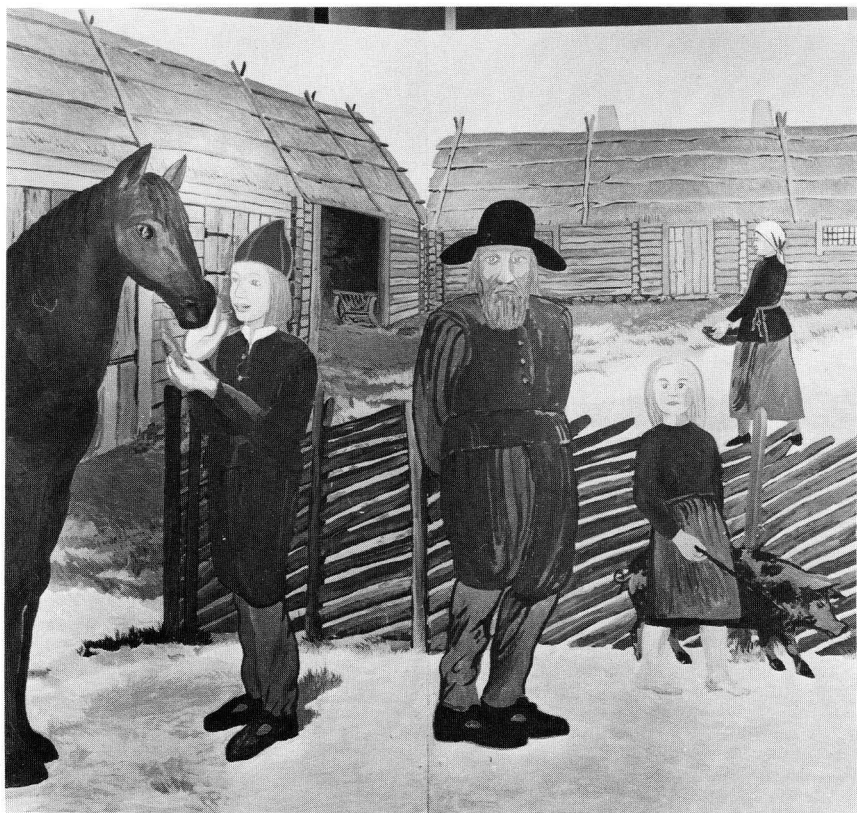
Bildregistrering och bildklassifikation har påbörjats. Efter ca ett års intensiv försöksverksamhet och ca 7.000 registrerade bilder enligt principerna i "Över-

I samband med att Uppsala universitet firade Gustav II Adolfsjubileum producerade universitetet och museet tillsammans utställningen "Spannmål gav kunskap. Gustav II Adolfs stora jorddonation till Uppsala universitet". Utställningen ägde rum på Upplandsmuseet. Foto Bengt Fredén.

sikt över kulturinventariet", visar det sig att detta system, med vissa modifieringar, har klara fördelar. Målet är att utifrån detta system arbeta fram så klara och logiska principer både för registrering och klassifikation att detta arbete framöver kan utföras snabbt och rutinmässigt.

Stora samlingar av kulturhistoriskt intressanta fotografier för en anonym tillvaro ute i regionen. För Upplandsmuseet är det viktigt att få kännedom om dessa samlingar. Tre sådana samlingar har under året varit föremål för närmare intresse, nämligen den Ahlinderska och den Lindströmska i Enköpings kommun, båda med närmast unika bilder från den uppländska landsbygdens vardag vid 1900-talets början, samt den Edlundska samlingen i Östhammars kommun. Den sistnämnda är av mycket stor vikt för kunskapen om sekelskiftets Östhammar.

En av avdelningarna i "Spannmål gav kunskap" behandlade de gustavianska arvegodsens och akademiböndernas situation. Hur en akademigård på 1620-talet, befolkad med en arrendator och hans familj, kunde ha sett ut rekonstruerades i en stor målning utförd av Adrian Honcoop. Foto Bengt Fredén.

Utställningar

Utställningsverksamheten under 1982 bedrevs dels av museet självt, dels av utomstående organisationer som i egen regi visat utställningar på museet. Två olika utställningsprogram har alltså genomförts parallellt. Museets eget program med *tillfälliga utställningar* omfattade fem utställningar i museibyggnaden och en i den nyöppnade Saluhallen i Uppsala. Av dessa var fyra museets helt egna produktion.

Den största helt egna satsningen på tillfälliga utställningar var ordnandet av vår- och sommarutställningen "Liv och arbete i norra Roslagen", en uppföljning av de senaste årens slöjdinventeringar i de norra och nordöstra kustsocknarna.

Del av den nyöppnade basutställningen "Folkmusikrummet". Till vänster en avdelning som behandlar folkmusikens funktion. Vid fönsternischen kan man sitta ned och lyssna på inspelad folkmusik. Till höger avbildas i helfigur tröskverksbyggaren och klarinettspelmannen Anders Andersson eller Bläsen, född 1832, Altuna socken. Foto Tommy Arvidson.

En stor satsning var också ordnandet, i samarbete med Uppsala universitet, av utställningen "Spannmål gav kunskap" i anslutning till 300-årsminnet av Gustav II Adolfs död. Utställningen handlade om Gustav II Adolfs stora jorddonation till universitetet.

Övriga tillfälliga utställningar var "Sandbacken – hantverkarkvarter från medeltiden till 1600-talet", "Djävulen i Bottnaryd" och "Julfirande i Uppland".

Under året kunde också öppnas en helt ny *basutställning* "Folkmusikrummet" – om den uppländska folkmusiktraditionen. Det är den tredje som genomförs enligt programmet "Det nya Upplandsmuseet".

Antalet besök i museet uppgick till drygt 56.000 och i Walmstedtska gårdens museivåning till nära 7.000 besök.

Den *regionala utställningsverksamheten*, som bedrivs i samverkan med Länsbiblioteket och Landstingets kulturavdelning, utökades med vandringsutställningen på temat "Uppländska bröd". Därmed cirkulerar 6 vandringsutställningar i länet. Utöver dessa har museet svarat för att Arkitekturmuseums vandringsutställning om byggnadsvård "Ta hand om hus" visats på olika platser. En specialutställning om värdefull bebyggelse i Tierps kommun ordnades av museet på kommunhuset i Tierp.

I folkmusikrummet finns ett antal figurscener som skall levandegöra folkmusikens funktion. Figurscenerna som skapats av Eva Rahmqvist bygger på uppteckningar och andra tillgängliga källor. Till vänster: Vagnshusdans i Österbybruk kring sekelskiftet. Spelmännen står mellan "bonnringen" och "bruksringen", vilka skiljs åt av en bänk. Till höger: Steken bärs in vid en bröllopsmåltid i Skuttunge socken på 1830-talet. Foto Tommy Arvidson.

Program- och skolverksamhet

I likhet med tidigare år utnyttjades Disagården flitigt av skolan under vårtermi-
nens slut. Under 1982 undervisades 87 klasser. Programverksamhet genomför-
des vid 15 tillfällen. Upplandsmuseet stod som arrangör för de kulturhistoriska
programmen medan Uppsala Ungdomsring svarade för flertalet av de övriga.
Vid några tillfällen har kulturnämnden i Uppsala kommun varit medarrangör.
Friluftsgudstjänsterna har ordnats av Gamla Uppsala församling och Gamla
Uppsala Missionsförsamling.

Den 28 november – första advent – arrangerades traditionsenligt program-
met Gammaldags julstök. I förmaket stod granen klädd med tidtypiskt julpynt
och bordet i salen var dukat med vattenliljong, frukt, nötter och julgotter. En
flickkör underhöll med julvisor och i hela våningen kändes doften av hyacinter,
lack och nybakade pepparkakor som de 1.175 besökarna fick smaka av.

Kostnadsfria visningar med museilärare ordnas kontinuerligt för skolklasser på de tre enheterna museet, Walmstedtska gården och Disagården. På Disagården erbjöds också förskolegrupper kostnadsfria visningar med museilärare.

Studiematerialet till basutställningen "Uppland under 2 miljarder år" används flitigt av skolan.

Under sportlovsveckan ordnades dagligen aktiviteter för lediga skolbarn. På programmet stod traditionell träslöjd och bandvävning. I Walmstedtska gårdens museivåning kunde barnen delta i en frågetävling samtidigt som "professorskan" och "hembiträdet" visade dem runt i våningen.

I samband med utställningen "Liv och arbete i norra Roslagen" ordnades visningar för synskadade. Utställningen visades på så sätt att föremål att ta på togs ut ur montrarna och skickades runt och samtidigt berättade vi om utställningen.

Hembygdsföreningar m. m.

Under året har länets hembygdsföreningar fått råd och anvisningar i skiftande frågor rörande verksamheten i allmänhet, underhåll av hembygdsgård, uppställning av föremålssamlingar m. m. Rådgivningsverksamheten har bedrivits bl. a. genom personliga besök hos föreningarna.

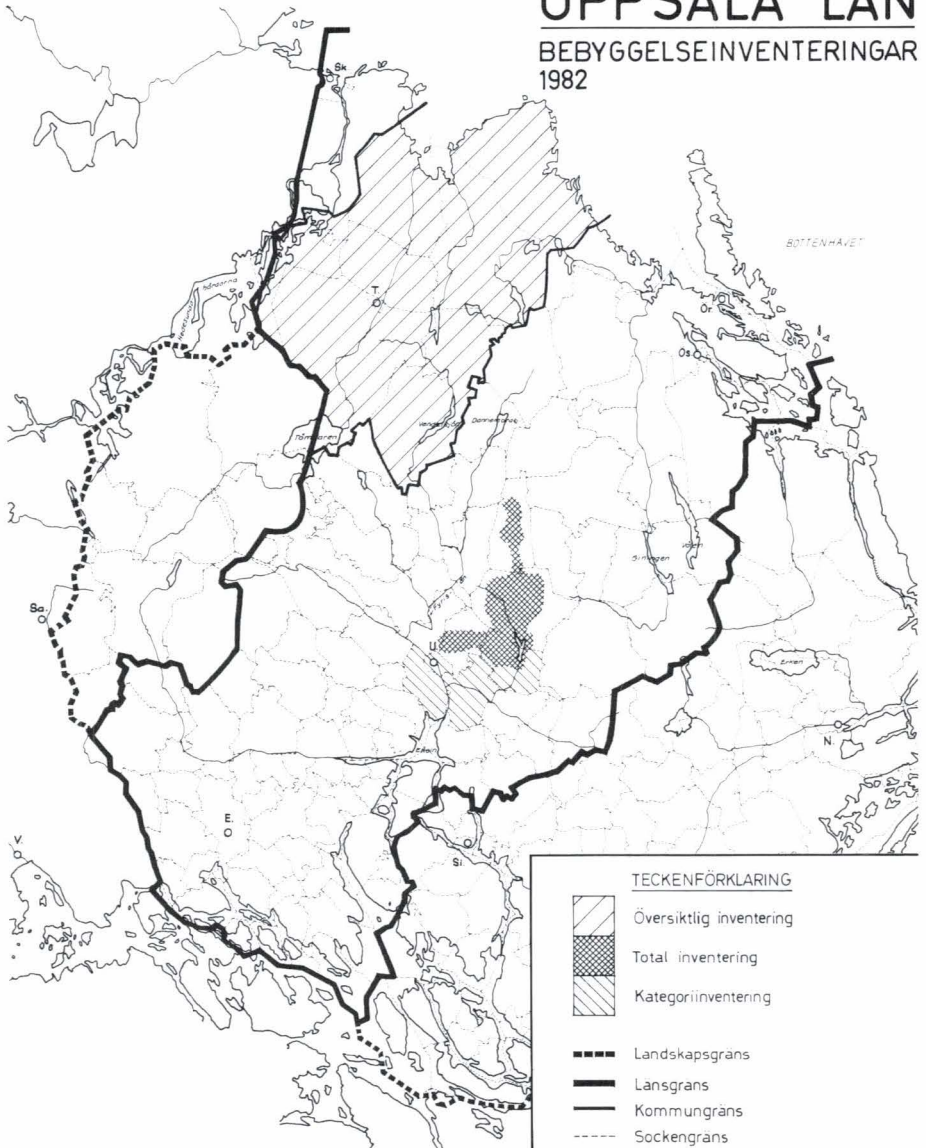
I Upplands fornminnesförening och hembygdsförbunds regi och i samarbete med museet har under året bedrivits viss kursverksamhet för hembygdsföreningarna. Den 3 april ägde en fortsättningskurs i handskriftsläsning rum och samma dag påbörjades en ny kurs i samma ämne, som avslutades den 17 april. Den 20 november deltog ett 20-tal medlemmar från ca 14 av länets hembygdsföreningar i kurs med rubriken 'Hantering av fotografiskt material' i Upplandsmuseets kanslilokaler.

En aktuell katalog över länets hembygdsgårdar och hembygdsföreningar har producerats under 1982. Katalogen innehåller förutom adresser till ordföranden, sekreterare och övriga kontaktpersoner också uppgifter om hembygdsgårdarnas byggnader, innehåll, öppettider och arrangemang under året i hembygdsföreningarnas regi.

Ola Ehn

UPPSALA LÄN

BEBYGGELSEINVENTERINGAR
1982

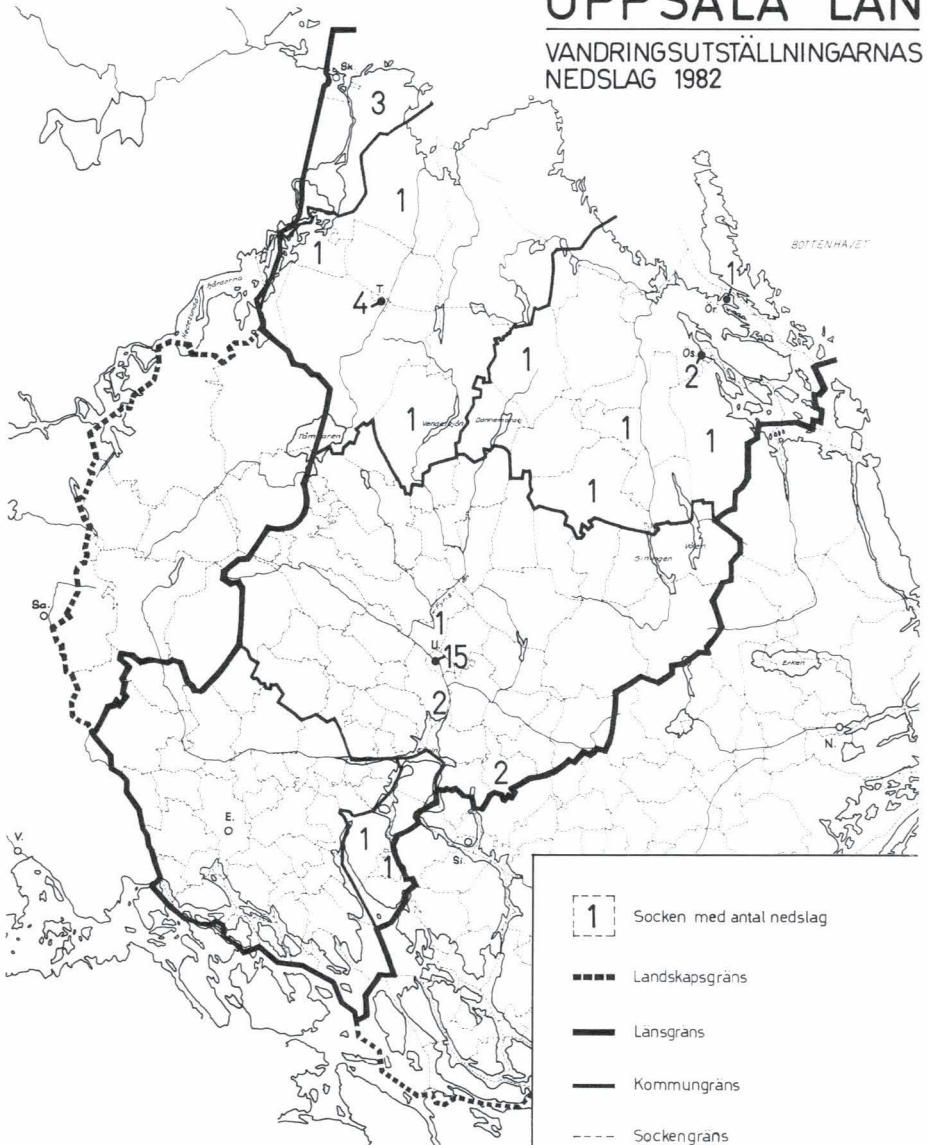

TECKENFÖRKLARING

- Översiktlig inventering
- Total inventering
- Kategoriinventering
- Landskapsgräns
- Länsgräns
- Kommungräns
- Sockengräns

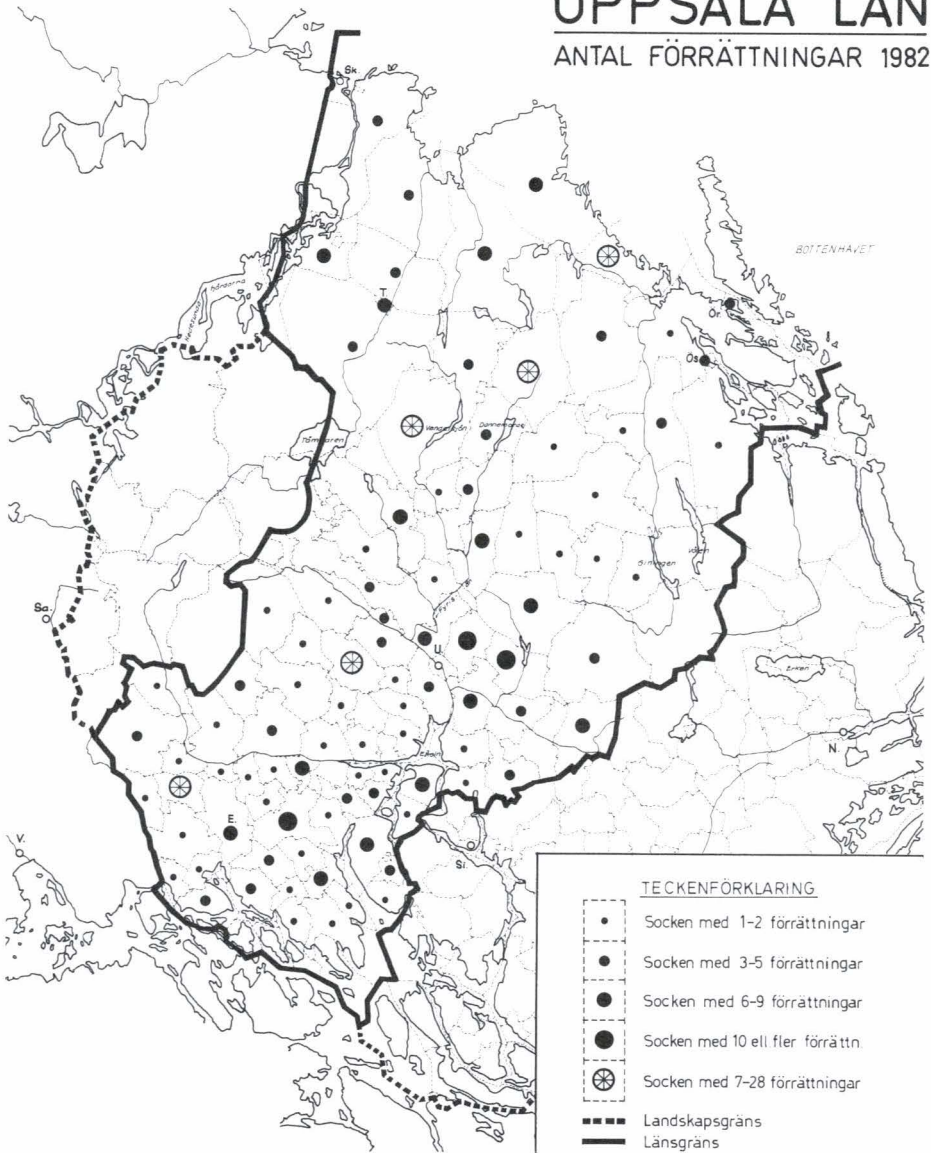
UPPSALA LÄN

VANDRINGSUTSTÄLLNINGARNAS
NEDSLAG 1982

UPPSALA LÄN

ANTAL FÖRRÄTTNINGAR 1982

Kartan visar tjänstemännens antal förrättningar i länet år 1982, fördelade på socknarna. Förrättningarna inom Uppsala stads område har ej redovisats. I socknar med det största antalet förrättningar hänför sig huvudparten till ett objekt.